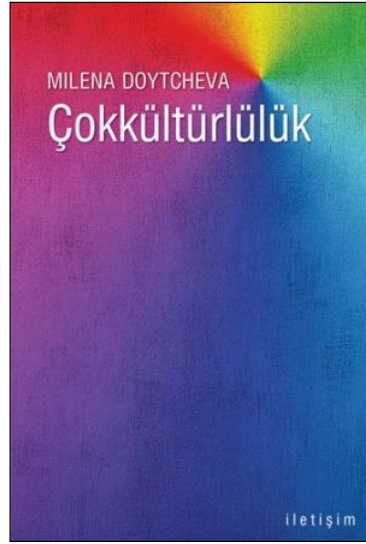

KİTAP TANITIM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Milena Doytcheva, *Çokkültürlülük*, çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 141 s.

Tamer YILDIRIM*

“Hiçbir insan yasadışı değildir” ve hepimiz “farklılıklarımızla eşitiz” sloganı Batı dünyasında oldukça tartışılmış günümüz Türkiye’inde de özellikle etnik bazı etmenlerden dolayı ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada konunun temellerini sağlam bir şekilde ortaya konulması gerekir. Burada tanıtımını yaptığımız eserde konu ile ilgili temel bilgiler verilmektedir. Genel olarak günümüzde farklı biçimlerde ve ölçeklerde, kültürel özgüllüklerin tanınması taleplerinin ve kimlik iddialarının arttığı gözlemleniyor. Mesela; Latin Amerika yerliliği yeniden keşfediyor, önemli coğrafi alanlar yeniden İslami bazı değerleri sahipleniyor, diğer yandan Avrupa’da siyasi

yöneticiler “Avrupalı Kimliği”nin Yahudi-Hıristiyan köklerinin doğrulanması gerektiğine inanıyorlar. Bu durumun arkasındaki temel nedenlerden biri postmodern düşüncenin sağladığı imkânlardır. Zira postmodern teori, modernitenin değer verdiği evrenselcilik, bütünlük ve tekillik düşüncesini eleştirmekte ve göreceliğe vurgu yapmaktadır. Postmodernitenin görecelilik algısı ise çokkültürlülüğe geniş bir yaşama alanı oluşturmaktadır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik modernliğin sloganı iken farklılık ve hoşgörü postmodernitenin temel özel-

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

liğidir. Bugün çokkültürlülük vatandaşların edinilmiş hakları ve onların kimliğe dair kaygılarıyla kolektif bağlılıklarına yeni bir özen göstermeyi uzlaştıran bir orta yol arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başlangıçta çokkültürlülük kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmış ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketleri ve aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada varolabilmelerini sağlayacak olan ilaç olarak değerlendirilmiştir. Böyle bakıldığında farklı devlet politikaları, vatandaşlık, okul, iş ve medya alanlarını ilgilendirir. Pozitif ayrımcılık, okul müfredat programlarının gözden geçirilmesi ve anadilin öğretilmesi elde edilen kazanımları arasında sayılabilir. (s. 12). Fakat çokkültürlülük projesi çok sayıda şüphe ve eleştiriye de neden olmuştur. Özellikle cemaatçiliği güçlendirmeden ve dolayısıyla bireysel özgürlükleri potansiyel olarak sınırlamadan “kültürel haklar” nasıl tanımlanabilir? Bütün kültürler ve kültürel pratikler eşit derecede saygıdeğer midir? Toplumun sonsuza dek bölünmesi ile tüm kolektif oluşum biçimlerinin tanınması mümkün müdür? Bütün bunlar çokkültürlülük tartışmalarının yapısını oluşturan temel sorular arasında yer almaktadır (s. 13).

İlk tahlil düzeyinde, çokkültürlülüğün, farklı sosyal çevrelerden, dini inançlardan, etnik kökenlerden veya milliyetlerden gelen bireylerin oluşturduğu çağdaş toplumların bir özelliğini belirttiği düşünülebilir. Bu “demografik” de denebilecek betimlemeye dayanan tanımla kültürel çeşitliliğin eşanlamlısı olduğu söylenebilir. Fakat İkinci tahlil düzeyinde, çokkültürlülük dikkatimizi kültürel farklılıkların toplumsal örgütlenmesine çeker. Bu durumda, farklılığın bireysel bir olgu olmadığı ve “kültürel temas” durumlarda karşılıklı etkileşime geçen toplumsal kurumlarda vücut bulduğu düşüncesini ifade eder. Bu da insan toplumlarının uzun süredir bilinen, antropoloji de kültürlenme, melezleşme, kültürlerarası başlıkları altında incelenen bir yönüdür ve üçüncü tahlil düzeyinde, çokkültürlülük, birtakım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi program ifade eder. Böylelikle ideolojik veya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşü ifade eder. Söz konusu olan daha önce hiç görülmemiş bir olgu değildir. Farklı milliyetlerden oluşan imparatorluklar antropolojide çoğul olarak nitelenen sömürge toplumları, ırk ayrımı rejimlerinin tümü; etnik, dini ya da ırka dayalı bileşenlerin anayasal olarak tanınması üzerine kurulu bütünleşme politikası biçimlerini oluşturmaktaydılar (s. 17). Fakat çağdaş çokkültürlülük ideallerini daha önceki

çoğulcu politikalarından ayıran bazı hususlar vardır. İlk unsur, bu ideallerin bireyselci boyutudur. Çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir. Tersine, çok milliyetli imparatorluklar zamanında kültürel farklılıklar kolektif örgütlenmelerle düzenleniyordu. Söz konusu olan farklılıkların tanınması değil, gerçekte imparatorluğu oluşturan, çoğu kez imparatorluktan önce de var olmuş olan az sayıda cemaatin tanınmasıydı (s. 18). Günümüzün çokkültürlülük ideallerini geçmişin çoğulcu çözümlerinden ayıran bir unsur da devlete biçilen rolün büyümesidir.

Farklılıkların ötesinde değil farklılıklarıyla birlikte herkesin eşit olduğu fikrini teşvik etmek aslında kamusal alanda bütün kültürlerin birbirine denk olduğunun tanınmasını teşvik etmek anlamına gelir. Bu ancak devlet ve kurumlarının müdahalesiyle tamamına erebilecek bir projedir. Eskiden devlet, “kültür” konusunda çekimser davranırdı. Günümüz çokkültürlülük idealleri aksine devleti göreve çağırır (s. 23). Dolayısıyla günümüzde ele alınan çokkültürlülük, ilkin, toplumun bir özelliği değil, bir ideal ya da bir siyasi programdır. İnsan toplumları her zaman çoğul olmuştur ve kültürel açıdan çeşitlilik arz etmiştir ama bu çeşitliliğe farklı dönemlerde farklı siyasi cevaplar verilmiştir. İkinci olarak çokkültürlülük, en azından ilk ortaya çıktığında, kültürel farklılıklar sorununun bir toplumsal adalet meselesine dönüşmesine tanık olan demokratik toplumlara özgü çağdaş bir yeniliktir. Siyasi bir program olarak çokkültürlülük, kurumsal bir değişiklik ve daha genel anlamda devlet kurumlarının daha aktif bir rol oynaması anlamına gelir. (s. 25).

Önceleri, modernlikle özdeşleştirilen ve kurumlarda vücut bulan ortak bir kültürün edinilmesi şartı vurgulanıyordu. Bugün tarihi olayların ve güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kurumların ve milli kültürün önceliğine, demokratik prensipler ve herkes için eşitlik adına itiraz ediliyor. Neden çoğunluğun dini ayrıcalıklı bir konuma sahip olsun? Neden sadece milli dil yurttaşlık hakkı olsun? Okullarda ne öğretilmeli? çokkültürlülük böyle pratik sorular soruyor. Bazılarına göre bu, ulus devletin düşüşünün ve yeni siyasi entegrasyon biçimlerinin ortaya çıkmasının bir işaretidir (s. 40). Fakat ne olursa olsun özellikle üniter devlet yapısı içinde bu kadar genişlik ve serbestiyetin tanınmasını beklemek en azından kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Çokkültürlülük kavramı kültürel çeşitlilikle ilgili siyasi eylemlerde ve düşünümde kendini kabul ettirmesi büyük oranda siyaset felsefesi ve ahlak felsefesinin katkısıyla oldu. Özel kültürleri göz önünde bulundurarak milli toplumun yeniden biçimlenmesi ihtiyacına cevap vermek için, milli toplumun teme-

lini teşkil eden ahlaki prensiplere ve onların siyasi yorumlarına dair tartışmayı yeniden açmak gerekliliğinden kaynaklanmıştır (s. 43). Bu noktada önemli ve etkili bir isim olan Kanadalı Felsefeci Kymlica'nın çokkültürlülük politikalarına attığı görev, elde edilmiş siyasi hakları vatandaşlık haklarını koruyarak kültürel farklılıklara daha önemli bir yer açmaktır. Kymlica'ya göre, demokratik bir toplumda bu politikalar, azınlık hakları politikaları biçimini almalıdır. Azınlıkta kalan grupların üyelerine özel haklar tanıyarak onların farklılıklarını geliştirmelerinin koşulları sağlanmalı ve özel kimliklere saygı garanti altına alınmalıdır (s. 51). Kymlica, her ne kadar bireysel özgürlük prensibiyle mecburen sınırlandırılmış olsa da azınlık haklarının insan haklarıyla bir arada mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Çokkültürlülük terimi ilk olarak okul programları etrafındaki çatışmayla ilgili olarak kullanan Amerika'da milli birlik hevesinin ve kökenlerindeki çeşitliliği de ortaya koymak için sloganı "birçoktan tek bir" dir. Bugün çokkültürlülük daha geniş bir anlamıyla ayrımcılığın önyargıların olmadığı, hiçbir kültürel referansın diğerinden üstün olmadığı ve milli kimliğin dünyanın dört bir yanından gelen kültürel temaların karmaşık bir birlikteliği sonucunda oluştuğu, daha iyi bir Amerika'nın eşanlamlısı olmuştur (s. 64). Fakat çokkültürlülük konusunda komünist rejimlerin konumu ise belirsizdir. Bugün Marksistlere göre çokkültürlülük bir gerçeklik ya da gerçekleştirilecek bir tasarı olmaktan çok, bir özlem, bir kandırmacadır. Bu, kültürel emperyalizmin eski zenginliğin yerine koyduğu modernite ile süslenmiş bir boşluk kültüründen ibarettir. Ayrıca Fransa'da da çokkültürlülük ne geniş bir kitleye hitap ediyor ne de olumlu karşılanıyor. Çokkültürlülük çoğu kez, cumhuriyet geleneğine yabancı, "cemaatçi" ve "ayrılıkçı" bir vizyona sahip bir Anglosakson icadı olarak görülüyor (s. 12).

Çokkültürlülük politikalarına karşı olanların belirttiği gibi, çeşitliliği vurgulamanın, cemaatçi bölünmeleri güçlendirmek, hoşgörüsüzlüğü artırmak ve tehlikeli, hınç duyguları uyandırmak gibi ters etkileri olabilir. Bu bağlamda çokkültürlülük politikaları farklı cemaatleri antagonist bölünmelere dönüştürerek toplumun kültürel olarak bölünmesine neden oldukları için yasaklanmalıdır (s. 127). Bu noktada da acaba çokkültürlülük politikalarının yenilik yapma gücü biraz olduğundan fazla görülüyor mu? Diye sormak gerekiyor. Zira bu politikalar uygulandıklarında toplum düzeninde devrim yaratmadılar, daha çok sorgulanmasına engel oldukları büyük ulusal kurumların işleyişini her şeyden önce sembolik bir biçimde tamamlayan ya da işleyişteki hataları örtbas eden mikro-toplumsal stratejiler oldular (s. 135-6).

Dolayısıyla çokkültürlülük uygulamaları için kesin değerlendirmeler yapmak günümüz itibariyle çok sağlıklı olmayacaktır. Eserin ortaya koyduğu eleştiri ve kaygılar bugün için farklı yönlerden halen sorgulanmayı beklemektedir.

Eserin bazı konularda daha açıklayıcı bilgi sunmasının (özellikle Marksist düşüncenin çokkültürlülüğe getirdiği eleştiri ve Fransa gibi ülkelerde karşı oluşun tarihsel sebepleri gibi) daha faydalı olacağını düşünmemize rağmen, yalın bir Türkçeye çevrilmesi ve bir giriş kitabı olarak konuları kısa fakat ilgili olan her yönden ele aldığından hem yazarı hem de çevirmeni kutlamak gerekir.